

ENTRAMBAS AGUAS

A REVISTA DEL NAVIA-EO

Número 2 • Outono 1996 • 150 Ptas.

El paisaxe del andolía
VALDEPARES *a vista de páxaro*

TELEVISIÓN OCCIDENTE
Un proxecto feito realidá

Aquella **feria da Roda...**

EL CIOYO
El misterio del augua

ENTRAMBASAUGUAS

Índiz

Fredo de Carboxe	3	<i>El PAISAXE del ANDOLÍA</i>
Esteban Nogueiro Fdez.	7	TELEVISIÓN OCCIDENTE
Entrambasaugas	10	<i>El CIOYO</i>
Enma Méndez García	12	<i>A VOLTA</i>
Manuel García "Galano"	14	CAMARADA
Jesús González Gayol	15	<i>El CASTANEIRO</i>
Jacinto Díaz López	16	<i>Aquella feria DA RODA...</i>
	18	AXENDA
	20	<i>El ARCO da VEYA</i>
	22	<i>El HOUCHA</i>

ENTRAMBASAUGUAS

Academia de la Llingua Asturiana,
Apartao 574, 33080-Uviéu
Fax: (98) 522 6816.

Quérome suscribir por 10 números. El importe da suscripción, 1.500.- pesetas (máis gastos d'envío), heilo a pagar contra reembolso del primeiro número que me manden.

Nome _____

Apellidos _____

Dirección _____

Código Postal _____ Lugar _____

Teléfono _____ Fecha _____

firma

Foto de portada
A Punta da Talaya
(Valdeparea-El Franco)

Edita
Secretaría Llingüística del
Navia-Eo

Este número
d'ENTRAMBASAUGUAS cuenta
col patrocinio dos concellos
de Castropol, Cuaña, El
Franco, Navia y Tapia.

Colaboran
Fredo de Carboxe
Esteban Nogueiro Fernández
Enma Méndez García
Manuel García "Galano"
Jesús González Gayol
Jacinto Díaz López
Paco Martínez Lopez

Correo y colaboración
Academia de la Llingua
Asturiana
Apartao Correos-574
33080-UVIÉU
Tlfo.: 98 521 1837
Fax: 98 522 6816

Diseño
Entrambasaugas y
Satsang® • A Velga
Tlfo.: 98 547 6162

Fotomecánica
Gradascan • Xixón
Tlfo.: 98 539 1487

Imprime
Gráficas Ribazán • Navia
Tlfo.: 98 547 3680

Depósito Legal
AS-2103/96

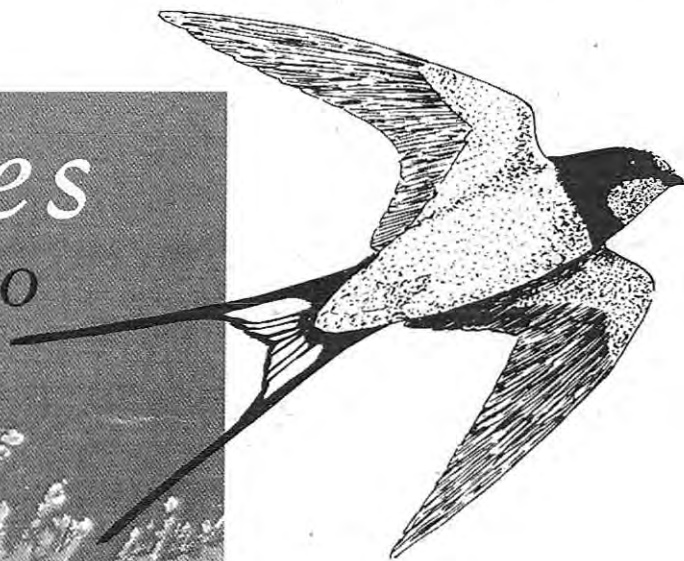
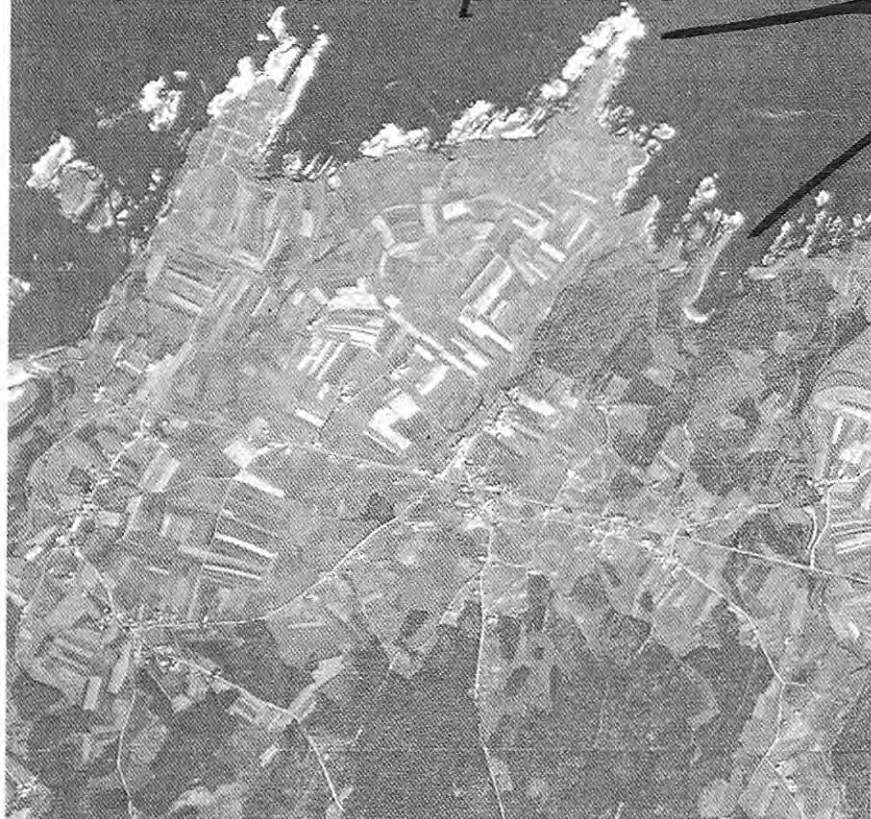
ISSN. 1137-165 X

Esta revista ta feita con
papel reciclao 100%
RECIPLUS de 90 grs. nel inte-
rior y 135 grs. na portada

Valdeparees

a vista de páxaro

El PAISAXE del ANDOLÍA

✚ Fredo de Carbexé

Foto aérea. Vista xeneral da franxa costeira dende A Punta da Talaya al Cabo Branco.

Muito se fala del paisaxe. Cadún de nosoutros témonos refirido a él ben veces d'ún ou d'outro xeito. Se cuadra, temos ideas ben diferentes us d'outros, y condo falamos del paisaxe avezamos a fello al noso xeito, a lo miyor sin reparar abondo nél y sin darnos ben conta del qu'ese con-ceuto pode supoñer.

Se reparamos un pouquín nel paisaxe dámonos conta da cantidá tan grande de cousas qu'hai nél y del muito que nos pode chegar a dicir. El paisaxe fálanos col sou imaxe y ten caltridas, tamén, as señas da nosa hestoria.

Atopamos paisaxes que nos fain acougar un bocadín mentres yes botamos úa oyuada; hailos que nos deixan ver as pisadas da nosa cultura y que nos poden levar a entender miyor a nosa orixe; outros amóstrannos cómo se vei espeyando nel tarrén el quefer da xente. É muito el que podemos ver nél.

El tarrén dende el alto

Se el viaxar por terra dá el oportunidá de conocer el paisaxe, ímonos aprovetar d'úa oyuada dende el alto, cos oyo del andolía, pra conocello inda miyor.

Y pra ello escoyemos úas fotos aéreas que pañan un bocadín del conceyo del Franco, máis en concreto Valdeparees, nás que parece a súa franxa costeira.

Este bocadín de terra escoyido vén a ser el imaxe xeneral da costa, unde el tarrén tende a ser chao y ta cortao por vallegatos de regueiros -como el del

A Talaya visto dende el Castro.

Rabeiro— ou por valles máis anchos y fondos —como el del *Porcía*—, unde tán os poblos, como El Franco ou Valdepareas, coas súas terras, os praos y os montes, coas serras pr'hacia terra y as arribadas fendo extremo col mar.

Imos fer comparanza entre cómo se ve dende a terra el paisaxe y cómo dende el alto, sorprendéndonos de dalgúa cousa na que nun reparáramos y imos aprovetar todas as ventaxas de dispoñer d'úa oyuda tan privilexada como a del andolía pra chegar a entender, a lo menos, dalgúas das cousas qu'acó se poden ver.

Y é qu'a foto aérea ten úas contax ventaxas en comparanza col que se ve dende el tarrén. Úa d'ellas é que podes mirar d'úa sola oyuada hasta máis llonxe. Asina, el que dende el tarrén pinta tar todo amecido, cua foto pódese entender miyor cómo úas cousas fain extremo coas outras según cambían as trazas da terra.

Otra ventaxa é que, ademáis, el imaxe dende el alto deixa ver muito miyor todo el qu'é antigo y que, col tempo, se foi cubrindo con tarróis. Se dalgús restos d'obras antigas tán debaixo, y non mui fondos, pódense chegar a ver na foto aérea sin nengúa dificultá.

A razón d'esto é qu'as prantas que medran nel pico, por nun ter tampouco igual terra, cambían de color, vindo a fer ellas el mesmo dibuxo das pedras que tein debaixo. É como se coa foto aérea pudéramos ver el qu'hai debaixo dos tarróis; pode chocarnos, pro é asina.

Con tan búas arabías como estas y cua pacencia pr'afitar el oyo nel que se nos presenta, imos reparar en dalgúa das nosas rincueiras, que veín a ser espeyo de todo el que se foi fendo al llargo del tempo.

Imos ver qué se quixo fer y nun chegou a ferse, aprovetando pra ello a guapura del paisaxe —na *Punta da Talaya*—, qué cousa foi antano úa das nosas puntas costeiras —*El Cabo Branco*— y cómo el quefer da xente que trabaya na terra deixa as súas trazas nel tarrén, non de cualquier xeito, senón d'acordo al hestoria, como na *Senra del Castro*.

Foto aérea: Na Punta da Talaya, al norte da foto, pódense ver as trazas dos camios y os cuadros de terra que resultan. Al sou llao, a ría y a praya de Porcía

A Punta da Talaya

Engala el andolía pol pico da Talaya y afita el oyo nus cuadros chamadeiros nel tarrén. Y é que nesta punta costeira concebíuse, alló pollos anos sesenta, un proyeuto pra urbanizalla que nun se chegou a rematar. Este proyeuto nun foi máis alló dos sous empezos, deixando nel tarrén as señas del que foron os camios y os cuadros de terra d'entremedias.

El proyeuto, que pañaba a puntequía da Talaya máis metida nel mar, vía a trazar camios en escuadra, dispostos de tal xeito qu'us veín a ir a dereto pral mar y outros al sou través.

El tarrén que pañan pasa dalgo d'úa hectárea y media y el resultao é que s'estreman nel tarrén us contos cuadros de terra; os máis pudéramos dicir enteros, mentres outros rematan nas rincueiras das arribadas.

El ancho dos camios anda nos oito metros y el llao dos cuadros d'entremedias é d'us corenta metros, tendo as parcelas que resultan úa cabida qu'anda nos tres cuartos de terra.

Todo esto tuvo el sou empezo: trazáronse os camios, vendéronse dalgúas das parcelas. Empezóuse el proyeuto, quedando despóis parao y sin que pasase d'ei.

Pode que nos chame el atención este proyeuto hoi día. Sin embargo é el resultao d'un xeito de ver

as cousas que, dende aquela, deu un cambeo, anque ese xeito –a lo menos del todo– inda nun esgareceu.

Qu'a puntequía da Talaya nun é el miyor sito pra fer úa casa sábelo ben todo el que la conoza un pouco. Trátase d'úa punta costeira talmenté metida nel mar, unde as arribadas tán tayadas cuase a dereito y tein dalgo máis de corenta metros d'alto. Nel inverno os vendavales y as nortadas fain d'ella un sito que ta mui llonxe de ser bon pra tar nél. Inda nel brao el nordés abura nún condo se ta na mesma punta.

As razóis pra edificar neste sito parecen nun ser as mesmas pollas que se fixeron as casas dos poblos, pos el sito unde se tían pensao fer é ben pouco aparecido al d'ellos. El que ten é outra cousa: el tar nel metá d'ún dos paisaxes máis guapos d'esta franxa costeira. Asina, este sito fai ter úa vista privilexada del mar y d'un bon pedazo das arribadas, al tempo que pr'hacia terra a vista chega ás serras. A súa situación axuda tamén al tar al pe d'outros sitios tamén bus pral disfrute del paisaxe, pos pódese tar tanto na ría como na Praya de Porcía mui axina.

Todo lleva a pensar qu'este proyeuto foi pensao pral disfrute del paisaxe al llargo sólo d'úa parte del ano. Pra ese disfrute coyéuse como remedio el meterse nel metá del paisaxe del qu'ún se quer aproveitar. É úa solución mui d'acordo cos tempos nos que foi pensao, como quedóu feito noutros sitios. Y a

guapura del paisaxe puido chegar a ser a razón del sou acabo, deixándonos como guapura a que pudesen ter úas arribadas con fileiras de casas nel pico.

Nestos últimos anos as cousas cambían respecto á feitura das casas. Hai normas pr'axeitar a medría dos poblos que tenden a respetar esta franxa costeira. A feitura das casas quere se afer, nel que se poda, ás que nos vein de veyo. Inda el sou acabo se mira pra nun desentonar muito y nun fer casas que nos salten a os oyos. Vén a ser úa custión de respeto pol qu'é ún dos nosos patrimonios.

Cambían os xeitos d'entender el paisaxe, cambían os sitios unde s'aconseya obrar, tense un respeto máis grande polla franxa costeira, pro nun cambiáu del todo pos inda hai quen fai casas achegándolas muitín ás arribadas.

Foto XABIEL G. MENÉNDEZ

El castro del Cabo Branco

Foto aérea: Nel Cabo Branco, a punta máis metida pr'hacia el mar, vense as xanzas que ye valían pra súa defensa. Máis pra terra, as lleiras curvadas deixan estremar A Senra del Castro del resto das terras.

El Cabo Branco

Engalando pra llévante, daqué ye chama el atención, y el andolía vei pousando os oyos noutra das puntas costeiras, chamada *El Cabo Branco*. Nella encóntrase ún dos castros dos que temos conocencia y que vén a ser úa das obras máis antigas que tein chegao hasta os nosos tempos. Como é costume nestos castros, úa das pezas máis destacadas que los compóin é as súas defensas, que vein a ser, al tempo, el que miyor se pode ver.

Pandiando por parte de terra á mesma punta costeira que se mete a dereito nel mar, refléxanse nel tarrén, con abonda claridá, cuatro fileiras de xanzas abertas nas penas. Na parte de terra é unde s'atopa a máis llarga, que

ben pudiera tar apegada a úa muralla. Tirando pral mar, dispóinse el resto das xanzas, que vein cada vez máis acurtiadas pollo estreto que se vei fendo el tarrén.

El mesmo qu'as outras puntas costeiras –máis inda nel Cabo Branco por ser úa das máis metidas nel mar–, faise difícil tar nella núa búa parte del ano pollos rigores del tempo. D'acordo a esto, se el principal dos llabores que se fían neste castro fose el del aproveitamento da terra –tendo llabradas dalgúas terras y aproveitando el que desen os montes–, nun parece axugar esto col sou sito pollo muitín costeiro que vén a tar. Se pensamos nos llabores da mineiría, pásanos outro tanto, xa qu'estos llabores avezaban a ferse máis pra terra.

Neste castro teinse atopao pedras queimadas que puderan ser refugayos d'antigos llabores cos minerales, el que nos fai pensar qu'acó trabayáronse os metales. De ser esto certo, el importancia d'estos trabayos, y a dos propios metales, puido ser úa das razóns pras importantes fortificacións que zarran por terra esta punta costeira. Taríamos falando entoncias d'un castro con úa importancia que pudiera ir muito máis alló del aproveitamento del tarrén que ye queda al llao.

Nel castro del Cabo Branco atopáronse mostrás da cultura dos tempos d'antano, como dalgúa pedra escrita en dúas llinguas: úa das pedras con lletras aparecidas ás gregas y outra con lletras d'úa llingua orixinaria del país. Todo esto llévanos a us tempos antigos nos qu'os poblos d'entoncias deixaron nel paisaxe os restos dos sous llabores, del sou quefer y, al cabo, da súa cultura, que vén a ser el xurdir da nosa.

A Senra del Castro

Dalgo máis pra terra, y premediando entre as dúas puntas d'antias, a nosa andolía déixanos ver A *Senra del Castro*, estremándose ben del resto das terras pollas trazas del tarrén. A súa orixe vén dende hai centos d'anos, al tempo qu'el sou cambeo, feito pouquín a pouco, inda nos amosra el imaxe del que puderon ser dalgúas das primeiras terras que tiveron llabradas de seguido pollos poblos vecíos.

Úas lleiras máis ou menos estretras y dispostas cuase nun redondel, deixan ver el qu'hasta hoi chegóu a nosoutros con ese nome da Senra del Castro. É curioso ver cómo el conocimiento da existencia del castro del Cabo Branco dá nome al llugar que ten al pe, neste caso úa das *senras* de Valdepareas. Senras hai muitas y hasta hai poblos que tein máis d'úa. Se ben nun empezo tiveron en sitios ben diferentes, tal como las conocemos hoi tein úas trazas ben marcadas, al tar nun sito chao y os pedazos de terra tar atoaos us cos outros nun deixando entremedias nengún bocadín de terra que nun sía de labor.

As terras das senras xúntanse úas coas outras y eso ten úa razón que nos vén dada dende hai centos y centos d'anos, dende a Edá Media: son terras unde se llababan cereales y unde tía que pacer el gao úa

vez feita a coyeta, aproveitando asina el restroyo. Este feito axudóu a qu'as terras s'axuntasen núa mesma peza y abastara un zarramento namáis –ás veces un vallao de pedra y outras vexetal– pra poder ceibar nella el gao, estremando d'este xeito a senra del resto das outras terras, qu'avezaban a ser de peor clas. El feito d'axuntar as terras axudaba muitín nese llabor, qu'era daquela ún dos máis importantes núa sociedad agraria.

El importancia que ten a senra é muita na vida dos poblos. Nella é unde se deron primeiro el trigo y el centén, y despóis el meiz, qu'al llargo del tempo foron a base da alimentación da xente, pro tamén foron estos os cereales cos que se fía el pago das rentas. A senra foi féndose fácil d'estremar nel paisaxe del resto das terras.

Foto: XABIEL G. MENÉNDEZ

Un foso del Castro.

Pasa el tempo, cambían as prantas que se llabran indo a máis el meiz y cuase desaparecendo el trigo y el centén; máis tarde llabraríanse as patacas. As terras abónanse máis y as coyetas danse úa tres d'outra nun tendo que deixar descansar á terra.

Trabáyase con ferramentas que renden máis y el gao vei tendo máis praos unde pacer y que dan máis herba, deixando de fello na senra. Cambía el imaxe del tarrén pollos trabayos que se ye fain á terra.

Cambía el paisaxe pro A Senra del Castro nun esgarece. Quédaye el nome y quédaye tamén a súa traza antiga máis ou menos desfigurada. Sigue sendo unde tán as máis das terras de llabor y unde se fain os trabayos da terra. El que fora úa peza sola, agora ta xunta outras terras aparecidas ás súas pro, así todo, inda nos deixa ver nel paisaxe el sou sen.

É asina, reparando nel paisaxe, como chegamos a conocello. É tamén como vemos qu'él dalgo que chegamos a sentir de noso.

Entendémolos, dámonos conta da súa guapura y acabamos coyéndoye llei. Esto sábelo ben a andolía, que todos os anos volve.

53 y 60 d'U.H.F.

TELEVISIÓN OCCIDENTE

*Un proxecto
feito realidá*

↓ Esteban Nogueiro Fernández

*Dende hai pouco
tempo podemos sintoni-
zar nos nosos conceyos
úa tele nova: Tele
Occidente.*

*El sou direutor comecial, Esteban Nogueiro, tapiego sempre meti-
do neste y noutros telares, cúntanos de qué vai esta iniciativa tan
novedosa y aproveta pra fer acordanza de dalgúas cousas máis.*

A córdome ben d'aquela veyá *Telefunken* que
tíamos na casa. Había que deixarye calentar
pol tema das válvulas, non sin antes encó-
mendarse al santo que tivera máis a mao, pos
rara era a vez que se vía ben. Sin duda eran
éstos momentos de gran tensión, pos muitas
veces nun acertábamos a ver máis que rayas,
claro ta, en branco y negro. A verdá é qu'era
un aparato sufrido, pos serían incuntables el
feixao de reparaciós que ye tiveron que fer á probe
d'ela. Penso que se ye cambiou todo lo posible y inda
ás veces amañábase con pezas que nun eran as pro-
pias, pero el caso era que se vira.

Tíamos por costume levarya a *Sánchez da Caridá*,
nel entoncos taxista oficial meu —y digo meu porque
me deixaban escoyer; total, todos cobraban lo
mesmo—. Chamábanye *Manito*, cousa que sempre me
tuvo intrigao pos nun ye vía eu relación con México.
El caso é que cargábamos el aparato nel entoncos R8
que tía —por certo, sempre ben perfumao con ramas
d'ocalito na ventá d'atrás, qu'al parecer recoyía nel
Campo da Palomba de Mántaras— y así emprendí-
amos viaxe rumbo a terras del Franco. As más das
veces chegábamos sin avisar, pos daquela había pou-
cas casas con teléfono y además nun lo regalaban
(nesto pouco avanzamos), así que, como nunca sabía-

TELEVISIÓN OCCIDENTE: Un proxecto feito realidade

mos lo que nos iba botar el viaxe, eu levaba un bon bocadillo de chourizo feito na casa, pos tamén eran tempos nos que se mataba cocho.

Condo chegábamos, despós de comentarye a avería, el técnico de turno, feito a base de montar y desmontar aparatos, iba eliminando posibilidades pol método de *reducción al absurdo*, hasta que daba colo que nun funcionaba ben. Pa min era unha gozada ver tantísimas pezas por alí soltas de mil y ún aparatos que, en muitos casos,

xa nunca volverían a funcionar pero qu'inda yes quedaban cousas que podían valir. Había que verye as tripas al aparato y, despós de pasar unhos minutos que se me fían eternos, esperar el veredicto del técnico que -todo hai que dicilo- solía ser sempre: "*Ten amaño*". Tomaba aire, xa tranquilo, y agora sólo nos quedaba esperar, eso sí, poñendo muita atención na mía televisión, pos nas próximas reparacións -que nunca se sabía cómo serían- xa taba cualificao pa dicirye lo que ye cambiara el víspera.

Eran tempos nos que nun había muitas televisións y unde se fía tertulia al redor d'este aparato (cousa impensable hoi). Daquela mandaba el *Capitán Tan* pola tarde y de noite el número de rombos qu'apareceran.

Peró nun era dos meus viaxes a *Casa Sánchez* de lo qu'eu quería escribiryse (aunque teño que confesaryes que lo paséi ben al recordalos) sinón d'este, hasta hai pouco, proxecto de Televisión pá comarca occidental asturiana qu'hoi é unha realidade.

Sin duda algunha, os medios de comunicación son os que rixen a nosa opinión y os que fain que tñamos al corrente de lo que pasa na terra. A prensa escrita nun principio, a radio despós y hoi a televisión, foron miyorando a súa calidá al tempo que medraba d'un xeito importante el número d'opcións d'información. Chegou el color á prensa y á televisión, os medios dixitales, os satélites y un sinfín de miyoras tecnolóxicas qu'hoi fain posible cousas qu'hai unhos anos eran casi impensables. Tampouco nun hai qu'esqueicer que cada día que pasa xurde un novo adelanto técnico.

D'outro xeito, a entrada da democracia en España fixo qu'os profesionales puderan, por fin, informar sin censura nin cortapisa d'aquelo que consideraran noticia, dignificando unha profesión que, había pouco tempo, nun era más qu'ún dos ramales

del réxime de Franco.

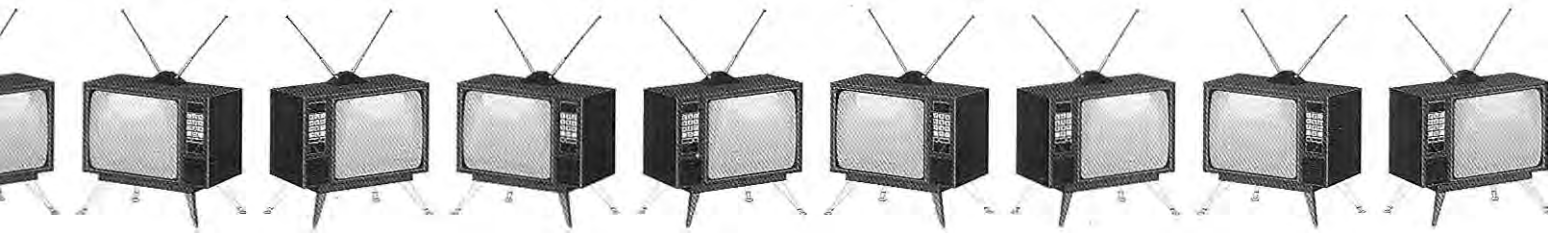
Sempre, y con razón, queixámonos de que nunca salimos pola televisión asturiana. Ta claro qu'a televisión rexonal prácticamente nun existe, si quitamos dous noticiarios breves de carácter centralista, así qu'a mayoría da xente reclamaba un medio audiovisual que se fixera eco dos problemas y das inquietudes da comarca na que vive. Son cada día más as televisións locais qu'esisten nel panorama nacional. Poñeremos como exemplo as dúas más achegadas, *Tele-Oviedo* y *Tele-Gijón*, tando a pique de nacer unha nel Baxo Nalón y outra na zona oriental asturiana, amén da nosa -da vosa- *Tele Occidente*. Nun principio houbo que lutar a brazo partido contra a normativa, posto qu'a nosa televisión é de carácter comarcal, non local, polo que, hasta hai pouco, esistía un valeiro legal. É inda hoi el día que nun temos reglamentación nel Principao pal última lei que salíu. Por causa d'eso os equipos reemisoros instalaos hai pouco na Roda nun se puderon poñer en Penouta, como nosoutros queríamos. Teremos qu'esperar un pouco.

Actualmente, el emisor principal encóntrase na Serra de Panondres, nel conceyo de Villayón, col que damos cobertura á unha zona ampria dende Cuideiru hasta os límites con Galicia, sendo reforzao hai pouco col reemisor da Roda pra cubrir zonas de solombra como el conceyo del Franco, Cartavio ou Tapia. Igual condo tñan lendo este artículo xa tará instalao outro reemisor pa cubrir zonas de Castropol, As Figueiras y A Veiga, sin esqueicernos de conceyos del interior como Bual ou Villayón, que xa nos coyen. É un reto de futuro chegar hasta Os Ozcos y outras zonas del interior, cousa que tamos decididos a lograr. A orografía da zona é mui arresvada y esos montes tan guapos que temos a miudo complicannos el chegar a todos. Xa se sabe qu'el señal de televisión necesita ter campo libre.

É éste un medio de comunicación más caro qu'os outros, polo qu'esperamos qu'os distintos estamentos oficiales -muitos xa comprometidos con esta televisión- y os industriales y empresarios da zona tñan dispostos a apoiar este novo medio audiovisual,

ENTRABAS AUGAL

TELEVISIÓN OCCIDENTE: Un proxecto feito realidade

sabendo apreciar el impulso que pudieran dar a os seus negocios a través de nosoutros y beneficiarnos todos d'este medio tan impactante que, sin duda, ha trernos máis comodidá y información.

D'aquí a pouco inauguraremos os estudos centrais en Tapia onde poderemos fer distintos programas, sempre orientaos á nosa zona y nos que queden reflexaos os problemas que nos preocupan. Falaremos del campo, del mar, das nosas políticas, del noso deporte y, por suposto, da nosa fala.

Eu sempre tuven un especial interés en qu'a xente s'espresara libremente na súa lingua ou, miyor dito, na súa variante, pos creo a pe xunto que lo que se quer comunicar toma outro rumbo, outro xeito, non sólo porque sona distinto sinón porque nos chega máis directamente, interprétase miyor el mensaxe y amáñase unha especie de complicidá que ta mala d'espresar con palabras.

A nosa fala, icónto nos queda por fer pa que nun se perda! Inda m'acordo da mía bola que ye dicía a mía madre: "Nun yo cortes, ho", porque sempre tendía a castellanizar aquilo que dicía, quizás pensando qu'así eu saliría máis fino y educao (*icraso error!*), nun tomando conciencia de que me taba quitando un ben cultural que vén de mui atrás, un ben que m'iba axudar a relacionarme miyor coa mía xente, col meu entorno, que m'iba fer posible interpretar el paso del tempo d'un xeito especial. Sin duda, mía madre nun

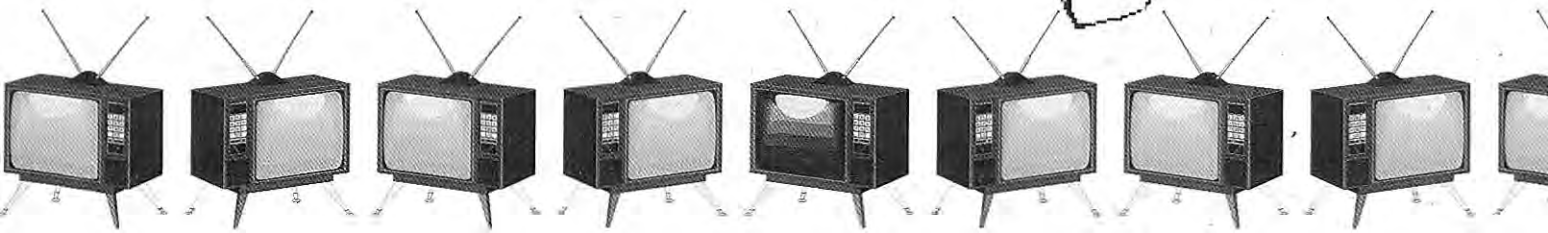
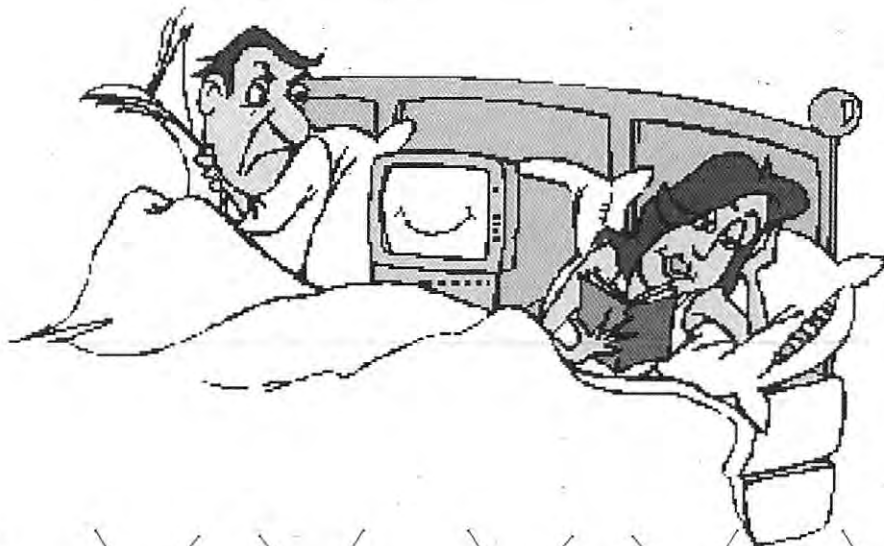
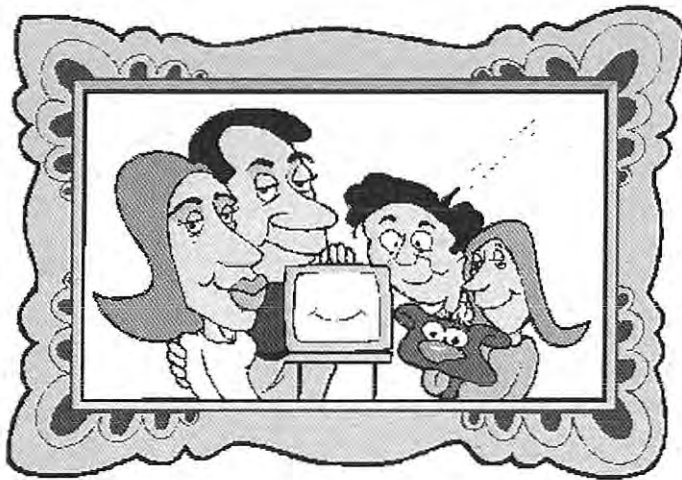
lo fía por mal, pero eran esos anos nos qu'en Tapia había un feixao de brantantes de Madrid y parecía qu'el falar como na casa era símbolo de qu'eras

dalgo "burro" ou de qu'eras máis probe de lo normal. En fin, el caso é qu'agora paréceme que miyoramos muito neste sentido y os que nun lo falan bótanye a culpa a que nun yo falaron de pequenos. El caso é que, hoi máis que nunca, sintímonos orgullosos de falar así y hasta presumimos condo os de fora tán delante.

Os medios de comunicación temos muito que dicir nesto. A recepción da televisión galega y das

radios d'esta comunidá fai que se nos volva máis familiar a fala, anque penso que temos abondas diferencias cos de máis aló del Eo. Televisión Occidente terá que dedicar algún espacio a este ben cultural y hestórico anque, por causa da cobertura tan ampria que temos, nun poderemos felo de seguido, pos, como sabedes, en *Lluega nun se fala como na Veiga*. Así todo, dende aquí comprometémonos a ter presente d'algún xeito a lingua dos nosos bolos.

Invito a todos os lectores y lectoras d'esta revista y á xente da comarca a que nos sintonicen nos seus aparatos y que pensen que nun somos unha gran cadía con centos de millóis de presuposto pero que de nosoutros, de vosoutros, dependerá qu'este barco atraque sin novedá y a poder ser con unha búa marea.

El Cioyo.

El misterio del augua

↓ Entrambasauguas

Ás veces, hai paisaxes que se poden converter en tópico pral viaxeiro que pasa rápido nel coche. Úa Marina de pinales y senras chas ou úa Montaña unde nun quedan máis que toxos y uces, nun son as únicas imaxes que podemos atopar nel occidente asturiano. Tamén hai sitios como El Cioyo.

Sin falta de recorrer quilómetros y quilómetros pral interior, hai sitios non mui lonxe da costa que nos poden sorprender non só pola súa guapura senón porque a eso amécenye el feito de tar desvíaos das rutas “turísticas” máis típicas.

Pola lladeira dos montes que miran pral lugarín de Brañatruiye, nel interior del conceyo de Castropol (*Castripol*, como aínda dicen os máis veyos), baxa El Río Porcía. É allí un río novo, qu’acaba d’empezar a andar y aínda nun lleva máis augua qu’a que ye dan os ríos de Vilarín y del Arco, os dous nacidos al aveiro da Bobia, el pico máis alto del extremo occidental d’Asturias.

Os dous ríos, xa xuntos, escavan na pena un arresao regueiro chen de saltos d’auga —*mexadeiras*, como yes chaman por aquí— y pozos aveseos núa zona conocida como *El Cioyo* ou *El Fioyo*. El nome vénye da pranta aromática (*Foeniculum vulgare*) tan conocida pol sou arrecendor a anís. Antias da desviadeira que sube pra Leirío y L’Arco, coyendo un carreiro dende úas escolas xa abandonadas —os poucos nenos qu’hai baxan a Castropol—, chégase al Cioyo. Primeiro temos qu’atravesar úa carbayeira chiscada d’acebros y uces. É úa zona costeda y mala, máis alxeito pra úas cabras que tein raños os alrededores dende hai muitos centos d’anos. Entre el color morao da gancelleira y as uces imos baxando hasta que damos col río.

El mofo y a terra moura y húmeda, os penedos llabraos pol augua y a solombra dos carbayos que cubren todo el carreiro, danye al lugar úa tranquilidad especial. Nun chegan aquí os ruidos dos coches y nun se sente máis qu'el río y os páxaros. Se en dalgún sito se ten qu'aparecer úa señora encantada peñándose al pe del augua, éste é el lugar.

A forza del augua foi escavando na pedra, camín del valle, un regueiro estreto y retorto entre as penas. En dalgús sitios salta dende un alto; noutros baxa esbarando por llastras como se fora un tobogán; en dalgús amañóu un pozo unde el augua remansa y vai salindo axeito entre os penedos y as folgueiras das veiras.

El primeiro pozo col que nos atopamos, depóis de seguir por un sendeirín que vai subindo y baxando na orella del río entre as arandeiras, é *El Pozo da Señora*.

El Pozo da Señora amañóulo un chorro d'augua qu'escavóu na pedra un canalón que sigue debaixo del augua, nel fondo. É el máis solano y el miyor pra quen quira refrescarse nel augua. Ta malo d'atopar un sito tan guapo como éste. Claro que tamén hai que saber qu'allí dicen que s'afogóu úa muyer hai tempo mentres cuidaba del sou rabaño de cabras. De pozos d'este xeito sempre se cuntan hestorias aparecidas. Nun é raro con un nome como el que ten. Cómo nun ha vir á memoria a figura das *encantadas* ou *señoras*, protagonistas de tantos contos y llendas del occidente. Haber hai un aire máxico y un pouco inquietante nel Cioyo. Por dalgún motivo nun era el sito unde a xente dos alrededores avezaba a bañarse condo a calor afogaba. Querían miyor outros pozos nel Río de Vilarín antias qu'os misteriosos pozos del Cioyo.

El río sigue baxando pero temos que desviarnos pol carreiro pra chegar al outra pouxa nel noso viaxe: *El Pozo del Cioyo*. Hai que volver subir y baxar agarrándose a os árboles qu'apordonan nel costado se queremos ver a mexadeira ou salto d'augua máis espectacular. D'esta volta el sito ta máis zarrao y el río ten que salvar un ribazo d'abondos metros.

Nun é muita el altura pero el ruxido del augua al cayer síntese ben claro en todo el valligato. El augua remansa núa poxa abondo máis grande qu'a da Señora unde reflexan as poucas rayolas de sol que pasan entre a rama dos carbayos. El augua trespasante deixa ver un fondo de xógaras chías de mofo pero el sito, máis frío y aveseado, chama menos pr'atreverse a chumbar nél. El río vai escapándose manso, monte abaxo, entre umeiros, carbayos y dalgún carnepodo.

El Cioyo xa é conocido por muitos y nun é raro atopar xente pasando allí el domingo en busca d'un pouco de soledá y naturaleza. El matrimonio que vive allí cerca, na Casa del Roso, al pe da

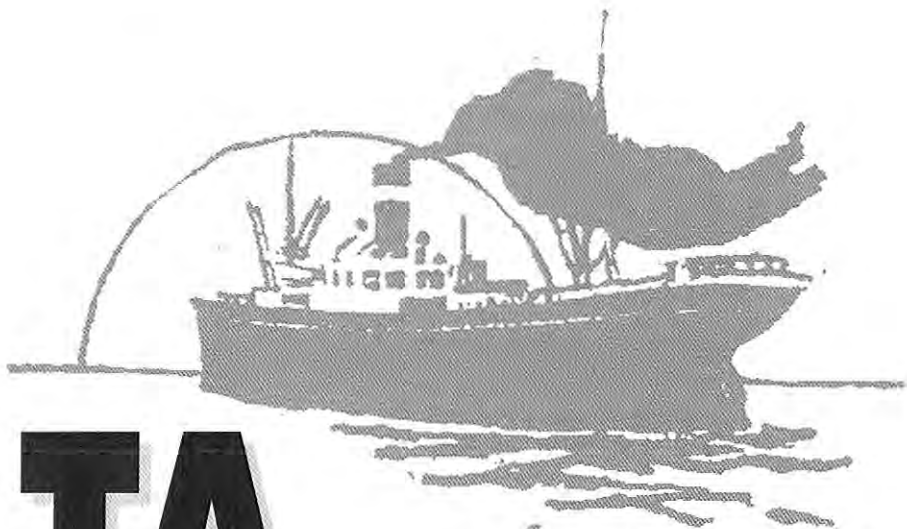
carretera, cúntanos que nel brao é de pasmar el tránsito que s'amañan los coches que chegan a conocer El Cioyo. Einda nun s'encontran entre as arandeiras das veiras del carreiro bolsas metálicas de patacas nin latas de refresco ferruxentas pero ben sei que nun ha tardar ese momento se nun poñemos todos un pouco da nosa parte pra qu'un sito virxe y chen de misterio como éste nun se convirta nun vertedero cotroso de fin de semana. Se dalgo ten d'encanto El Cioyo é precisamente a súa soledá, el ser úa rincueira pequena y desviada del occidente conocido y unde os humanos einda nun deixamos el rastro da nosa "civilización". Deixemos dormir tranquila á Señora.

A mexadeira del Cioyo

Foto: XABIEL G. MENÉNDEZ

A VOLTA

↓ Emma Méndez García

Delante d'él vía el mar como un prao azul y verde nel que, a pedacíos, puntillías blancas marcaban el ir y vir das ondas. ¿Cónto tempo fía xa d'aquella outra vez que se parara a mirallo con tanta calma? Venticinco anos xa. Venticinco anos d'aquella vez na que lo miróu así, despedíndose d'él, d'aquel mar que tuvera vendo desde que nacera sin pensar nunca qu'un día deixaría de vello.

Tía quince anos namás, un neno inda, condo a súa madre decidíu por él que xa era hora de que conocese mundo y aprendese a valirse por sí mesmo. Pensándolo agora reconecía que tía qu'haberye dolido abondo a ella tomar aquela decisión, pro entoncias, condo ye dixo que tía que prepararse pa marchar col sou tío condo volvese a Cuba, él pensóu que casi quería separallo d'ella y dos sous hermaos, perdello de vista como si nun fose más qu'un estorbo.

Acordábase agora das suas protestas de neno: "¿Quén che vei axudar agora cos bois, coa farina condo la lleves moler, con todo el llabor que teis...?, y a contestación, al sou parecer, tranquila da súa madre: "Os tous hermaos xa son grandes y xa poden axudarme ellos. Tu teís qu'irte..."

Irse ¿por qué? Era entretenido escuitar al tío contando cosas d'alló y igual tamén imaxinar cómo viviría si tuviese qu'ir... Pro él pensaba que nunca tería qu'ir, ¿pa qué?, ¿qué se ye perdera a él alló? Fer fortuna, vivir miyor, como condo el tío vía y tría cuartos y cousas pa toda a familia, ir pa mandaryes a os que quedaban más cuartos y más cousas... Pa eso ye dicían todos que tía qu'ir, pro pa un neno de quince anos esas nun eran razóns. Y a él naide ye preguntaba si quería ir ou si quería miyor quedarse; a naide ye importaba qu'él quixese ser maestro pa enseñaryes cousas a os nenos y daryes con aquella vara d'avellano, qu'él tan ben conocía, condo fosen rebezos... Pero a naide ye importaba eso, así que condo el sou tío anuncióu que marchaba a semana seguinte soupo que xa nun podía fer nada pa quedarse.

El último día antes de marchar escapóuse pa despedirse dos sous sitios preferidos: d'aquel monte

nel que tantos días pasara buscando níos y amoras mentras allindaba, del campo unde se beilaba y enredaban condo eran as festas, da praya y dos penedos nos que coyía bígaros, llámparas y arizos. Y del mar.

Y allí taba agora, venticinco anos despós, acordándose de todo aquello y de toda úa vida pasada pol medio.

Acordábase tamén del medo que tía condo subíu naquel barco tan grande, de cómo el sou tío, namás subir, díxoye que tía qu'olvidarse de qu'él era tío sou porque nun pensaba cuidallo como si inda fose un neno: "Teis xa quince anos. Condo eu los tía xa trabayaba y vivía como un home. Este viaxe fíxenlo eu con dez anos y solo. Tu xa es grande así qu'aprende a cuidarte porque vas ter que fello tu solo".

Y así fora porque, namás chegar, el sou tío buscóye un cuarto nel que durmir con outros nenos como él y llevóulo á fábrica na que trabayaba él y despós olvidóuse de qu'esistía.

Y tuvo qu'aprender a ferse un sito trabayando y a multiplicar a paga que ye daban, prestando cuartos a outros, comprando y vendendo primeiro cousas y despós casas y terrenos, pero sin esquecer nunca mandar a casa parte del que ganaba.

Foron pasando os anos y, aunque el tío volvió outras veces, él quixo miyor quedarse alló, pensando qu'el único que yes importaba d'él era que mandase cuartos, que pa eso lo mandaran alló, y con escribir-yes p'avisallos de que los mandaba era abondo. Condo ellos recibían a carta y os cuartos, escribían-y cuntando as novas del pueblo y da familia: os enterros, as bodas, os nenos que nacían, quén s'iba ou quén volvía...

Despós, recordaba aquellos anos que nin as cartas nin os cuartos chegaban, anos nos que namás tía as novas que ye chegaban polos periódicos y polas ralas cartas que recibían cualquiera dos asturianos que conocía. Hasta que todo pasóu y as cousas nun taban xa tan mal, nun soupo que na casa todos siguían vivos, non así dalgún dos sous vecíos, mortos sin saber siquiera de qué llao taban nin por qué tían que matar si aquello nun iba con ellos.

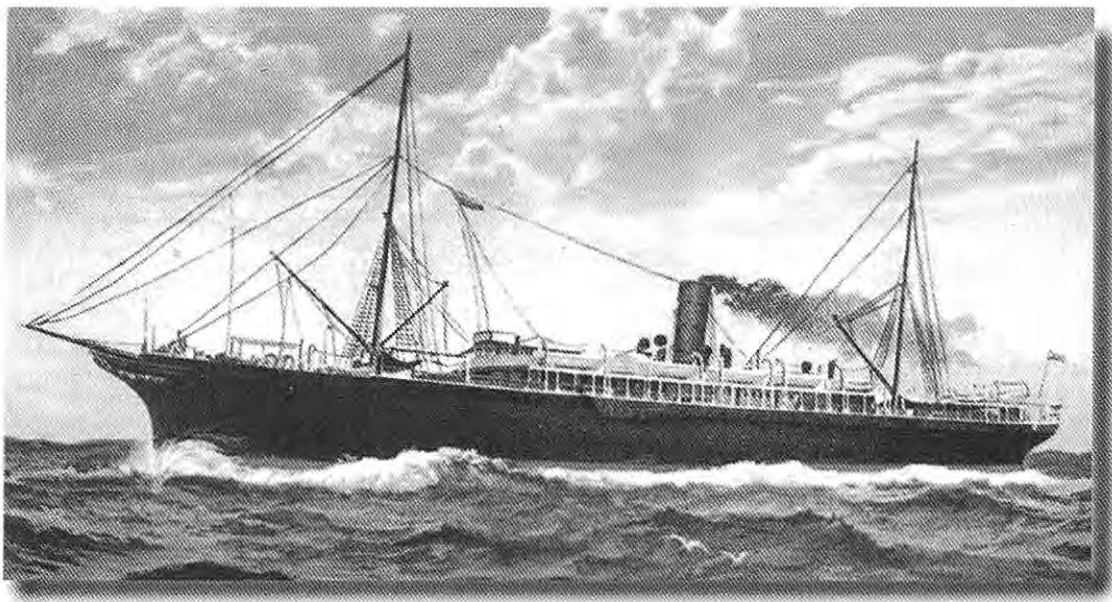
Cuntáronye cómo primeiro os d'un llao y des-
pós os del outro pasaron levando todo lo que pude-
ron, cómo os del pueblo que sempre taban enfrenta-
os aproveitaron pa vengarse del vecín pa quedar des-
pós pior paraos que ningún outro, y el medo que
todos pasaran y qu'inda sintían ás veces, y cómo,
condo as cousas parecían volver á normalidá, vían os
que mandaban y obrigábanlos a dar casi todo lo que
tían, lo que sacaban dos eiros, ou vían os das ciuda-
des y querían levar lo pouco que quedaba, el sumi-
nistro que nun daba pa nada y el medo de todos: os
que tían, por ter, y os que nun tían porque igual los
acusaban de roubar. Pero a súa familia taba ben y lo
qu'él yes mandaba axudábayes a vivir un pouco
mior.

En todo ese tempo él foi féndose a vivir alló
anque nun olvidase a terra. Tía fortuna y axina
encontróu úa moza guapa con que fer úa familia.
Foron tempos felices con úa casa y úa familia, úa
muyer búa y cariñosa y dous fijos sanos y guapos;

familia, a terra, os vecíos... y os hermaos cuntábanye
cómo a súa madre iba consumíndose, agotada y tris-
te, vivindo xa namás pa mirar úa y outra vez os retra-
tos qu'él yes mandara: retratos del mozo que chega-
ra á nova terra, retratos d'home acomodao, retratos
da boda, da familia cos nenos, da familia sin os
nenos y, al final, d'él solo outra vez, más veyo, y más
apagao.

Decidíu volver; pro volvía con medo: os cuar-
tos, os regalos y as rentas nun ye aseguraban el cari-
ño que necesitaba. Nun sabía cómo lo iban recibir, si
namás iban querello polos cuartos pa ferye sentirse
inda más solo del que taba alló, unde polo menos tía
as cartas y os recordos como compañía y consolo.

Nel viaxe de volta al lugar nun autobús con
todas as comodidades foi acordándose del viaxe
d'ida, tan diferente al que fixera entoncias, nun
coche tirao por caballos que lo llevaba a coyer el
barco pa marchar y del medo que tía polo qu'iba
encontrar alló, tan llonxe de casa. Y medo tamén

pro tempos mui cortos, porque desiguída as cousas
volveron a poñerse d'espalda y en apenas un ano
perdeu os nenos y a muyer, aquela búa muyer que
lo quixera a pesar dos recordos que sempre tía pre-
sentes, y quedóuse outra vez por toda familia coa
que taba más llonxe y que namás conocía xa por
carta, por aquelas cartas chías de frases cariñosas
pro que nun eran más que papeles, como aquel retra-
to que ye mandaron d'úa boda, a del sou hermao
más novo, qu'agora xa tía dous nenos qu'él nun
conocía tampouco más que polos retratos.

Siguiron pasando os anos y os sous hermaos
chamándolo pa que volvese, preocupaos por aquel
hermao grande sempre llonxe y sempre mirando por
ellos, solo, sin naide con él pa cuidallo, y pol qu'a
súa madre sempre taba chorando. Pouco a pouco
íbase sintindo menos necesario alló, coas empresas
marchando solas y sin naide que lo necesitase. Él
tamén iba tendo ganas de volver, de ver outra vez a

tuvera entoncias pro, xa antes de chegar al pueblo,
aquel medo empezara a confundirse coa alegría de
tar outra vez na casa y a sorpresa de ver a todos os
vecíos esperándolo na parada; reconocéu a súa
madre chorando xunto a dous dos sous hermaos y
más p'atrás a os outros, y as suas muyeres y a os
nenos; reconocéu tamén a veyos compañeiros d'en-
redo y a xente que xa casi nun recordaba.

Ver os sous retratos colgaos na sala y as cousas
que mandara cuidadas como si fosen reliquias fíxoye
sentirse orgulloso da vida que, mentras la cuntaba,
todos escuitaban con más atención que si tuveran na
misa.

Y, agora, delante d'aquel mesmo mar, acordá-
base de todo lo que vivira dándolo por ben pasao
anque namás fose por sentirse tan querido dos sous,
agradecidos por toda a axuda que, a costa da súa
soledá y dos sous sacrificios, podera prestaryes aquel
hermao grande y querido desde tan llonxe.

CAMARADA

↓ Manuel García "Galano"

Chámase José Manuel Alonso Fernández, anque todo el mundo lo conoz por Camarada, qu'é el nome da súa casa de Mántaras (Tapia). Ten cincuenta anos y pertencéu a úa das fornadas de *bachilleres laborales* que saliron del instituto de Tapia aló polos anos sesenta y que siguiron el camín dos sous padres y dos sous bolos: el da terra.

Ser vecín de Mántaras xa implicá tar dos primeiros en todo aquilo que supoña miyora pras súas explotacións, tanto del gado como da labranza, y disposto y aberto sempre a cualquera innovación positiva que yes chegue. Ademáis, a xente de Mántaras sempre soupo tar xunta, seña pr'a mañar un camín ou pra erguer un centro cultural, pra organizaren un club d'escursións ou pra fer úa igrexa nova, pra celebrar el *Día del Requesón* ou un concurso pr'aguapar as casas del lugar. Puxan todos a úa. Por eso admiro muito a estos vecíos.

Pro pra que todas esas cousas podan ferse y salan ben, ten qu'haber, ademáis de colaboración de todos eles —que la poin—, ten qu'haber, repito, quen teña ideas y que sepa aplicalas, quen luite condo faga falta pra convencer a os demáis, poñendo empeño nos proxectos, sin encoyerse nin esmorecer delante d'úa dificultá pequena ou grande.

Y *Camarada*, el noso personaxe, é un home d'esta mena. Habería que dicir un home dos poucos, un home que sempre ta

disposto a emprender cualesquera actividá que supoña un ben pral sou pueblo ou pral sou conceyo. En conto se fala con él d'estas cousas vese cómo ye

brincan os oys y cómo estoupa nél el enxame de dinamismo que leva dentro; vese cómo entusiasmo, cómo afán y cómo fe pon naquelo qu'enreya, y enténdese axina qu'a un home así nun hai vento que ye torza el camín.

Hai us meses tuvemos oportunidá de comprobalo nel montaxe da *IV FERIA Campomar de Tapia*, véndolo dirixir obreiros ou convencendo espositores, achanando trabas aquí y alí, sin dar mostrás de cansacio nin

muito menos de desalento, sinón trasmitindo a os demáis el agayo qu'a él inda parecía sobrarle.

Y todo elo despóis d'abondas xestións feitas antias de qu'a *Feria* aparecese disposta pr'abrirse, pois as cousas nun se resólvén da noite prá mañá.

Porque alixeirar os engranaxes dos organismos y das entidades que poin a súa axuda, chorándoyes a us, prigándoyes a outros y persuadindo a todos —filando dalgado pra que ningún s'anoxe—, nun é moca de candil.

Nun vou a cuntar aquí, nin siquiera resumiéndolo, todo lo qu'esta *Feria* y as outras dos pasados anos supuxeron pra Tapia. Nun vou a falar da búa acoyida del *Día dos Queixos*, nin da espectacularidá da *mayega*, nin da emotividá del homenaxe a os abolos del mar y del campo, nin dos *Requesóns d'honor*, nin das degustacións dos productos del mar: todo lo cuntaron os periódicos.

Quixera nomáis, d'algún xeito, fer xusticia al trabayo d'un home derriba del que pousa a organización d'estos acontecementos, capitaniándolos con tanta voluntá, tanto esforzo y tanto acerto.

Quede, pois, constancia del reconocemento que penso ye debemos todos.

El CASTAÑEIRO. *Un árbol de noso*

✦ Jesús González Gayol

Os nosos antepasaos cuidaron os castañeiros con un gran xeito y fixeron d'elos úa especie mui aproveitable y rentable. Resulta ben curioso ver qué coñecemento tían de cómo prantalos, cuidalos, inxertalos, cortalos, etc., y cómo los aproveitaban según as necesidades que tían.

Actualmente toda esta gran *cultura popular* qu'houbó al redor del castaño ta a pique de desaparecer y mal lo temos se nun cuidamos os poucos que nos quedan y nun recoyemos a gran experiencia que tían os nosos abolos.

Elos deixáronnos variedades muito búas prá produción de madeira y prá produción de castañas que nos faguía falta nun perdelas. Este é el caso da variedade de *paré* ou *párede*, que foi a que máis s'inxertou nel occidente, nas zonas das veigas y nas ladeiras que tían miyor terra. A selección que foron feíndo prá sacar esta variedade é un milagre, xa que dá árboles de gran porte y madeira de muita calidá. Pro ademáis tamén lograron que dese castañas de muito bon sabor, tanto pra cocer como pr'asar, y con arizos ben abrideiros.

D'igual xeito tamén miyoraron a propia especie dos castaños *paganos* ou *bravos*, que son árboles nacidos directamente da semente —querse dicir, das castañas— y que nun foron inxertados. D'este xeito dan árboles fortes, muito bus pra vigas y pra postes, anque á súa madeira faiye falta un miyor secado pra feir as portas y amoblar y ten peor calidá qu'a de *párede*.

El gran coñecemento que tían d'esta especie foi-lo levando a dispoñer d'outras razas capaces d'aixetarse ás diferentes condicións da terra y del clima que temos nel occidente y así tamén inxertaron os castaños *paganos* cuas

variedades de *rapuca*, *doriga*, *naveixa*, *amarela*, etc., y con outras variedades que yes deixaban ter castañas muitos meses al ano, como a *galega* (semitemprana), *ferreira* (semitardía), *paganón* (semitardía), *arnés* (tardía), etc.

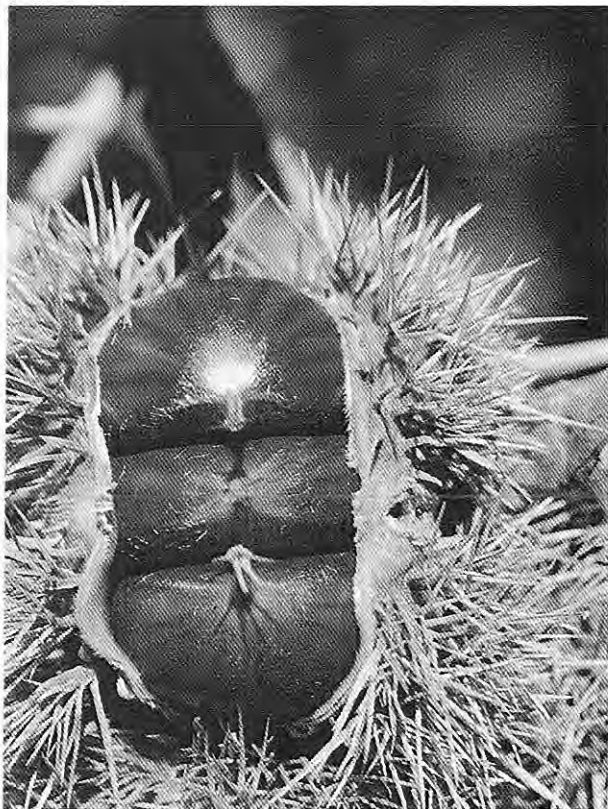
A tradición da recoyida y del curado das castañas tamén s'abandonou y, a nun ser as que caín dos árboles, xa nin sequera se recoyen. Xa mui poucas familias varexan os castaños, axoxan os arizos na corripa, curan as castañas nas paneras...

Xa nada ha volver a ser como foi porque nas últimas décadas el campo sufríu muita emigración, os caseiros cambiaron a orientación productiva, as familias son muito máis pequenas, os montes repobláronse con outras especies, as enfermidades afectaron a os castaños en algúas zonas unde s'abandonaron os montes... pro, a pesar de todo esto, a verdá é qu'os castaños siguen tendo un gran potencial que nun se tía que deixar d'aprovetar porque a súa madeira cadaldía ten máis valor. Hai que reparar en qu'a rentabilidade que se pode sacar despós

de cortalos a primeira vez (condo el cultivo pasa a monte baxo), se s'orienta ben a produción das xotas, pode chegar hoi a dar hasta duascientas cincuenta mil pesetas por hectárea y ano, ou lo qu'é lo mesmo, cincuenta mil pesetas por día d'aradura, en turnos de vinte anos.

Pro, ademáis, se s'encamía a produción dos castaños hacia a fruta, tamén se podería sacar miyor rentabilidade que col resto dos frutales xa que, se s'atenden ben y s'inxertan con búas variedades, dan grandes coyetas de castañas qu'agora tein úa búa demanda prá industria y pra feir confituras especiales como el *marrón-glaçée*.

El castaño é un dos árboles máis representativos que temos y ún dos qu'agora ta máis abandonado. Foi trido polos romanos y sempre tuvo al noso lado pra darnos madeira y fruta.

AQUELLA FERIA DA RODA...

↓ Jacinto Díaz López

Os que tein agora cincuenta anos nun se poden acordar de cómo era porque inda nun naceran condo deixou d'habella. Sí qu'ouguirían mentalla muitas veces porque úa cousa que taba tan metida nel alma del pueblo y que servía pra regular el reparto dos llabores y mandaba nos costumbres da xente, nun se borra así como quera, sin máis.

Os que pasamos d'esa edá —y, dalgús muito— sí que nun se nos borra el recordo del acontecemento que se repitía todos os xoves. Pra toda a xente del lugar, y pra outras muitas dos alrededores, servía de referencia pra muitas cousas, tanto nas tocantes al

trabayo como nas das diversións. Toume refirindo á feria da Roda, aldea principal del conceyo de Tapia naquellos tempos y que tan a menos veu al faltarye ese motivo.

A Roda era, empriando úa palabra que s'usa muito agora, a aldea máis emblemática de todo el conceyo. El sito unde se xuntaba a feria taba dividido en dúas partes, que se yes chamaba a *feria de riba* y a *feria de baxo*. A primeira taba en tarrén costó y nella xuntábanse el gado, principalmente el vacuño.

Aquella feria da Roda...

Tamén había cochos de cría y ás veces caballos y burros, anque pra estos dous últimos había un xoves al ano que ye chamábase el *xoves de Silvayá*, ou sía, el de Pentecostés, y qu'era ún dos tres grandes del ano. Os outros dous eran el da Ascensión y el de Corpus. El de Silvayá chamaba a atención porque nun se vían a miudo tantos caballos y tantos burros xuntos y, con este motivo, chegaban de llonxe tratantes y tendeiros d'apareyos y demáis arreos pr'aderezar as bestias. Tou vendo os chaláis coa brusa moura y a aguiyada na mao cumprir á perfección col ritual del trato qu'ellos conocían tan ben...

A feria de baxo fíase na parte cha y nella nun había gado sinón cousas de mercado —das máis variadas, postas en tableiros, como si fosen mesas, ou pol tarrén— unde podías mercar lo mesmo úa foudía qu'úa llibra de chocolate, ou un par de galochas, ou un perrón de cereixas, ou tela pra un vistido. Úa vez chegóu como novedá un camión con naranxas de Valencia que las vendía a perrín cadúa.

Nesa mesma parte da feria, qu'era mercado, amañábase un paseo de mozas qu'era úa delicia vellas de guapas qu'eran. Máis d'úa volóu en parexa na feria da Roda, que nel fondo é lo qu'andaban buscando... Sería curioso que parecera úa llista con todas as qu'amañaron allí.

*De manera
qu'A Roda taba
ben abastecida de
todo y a xente
negociaba y el
dieiro corría.*

El xoves da Ascensión era el que máis xuventú xuntaba por mor de qu'era día santo. Nun se cabía na feria, porque ademáis as tardes eran llargas, daban pra todo y pra poder tar na casa de volta á tardiquía. Eran tempos ben diferentes dos d'agora.

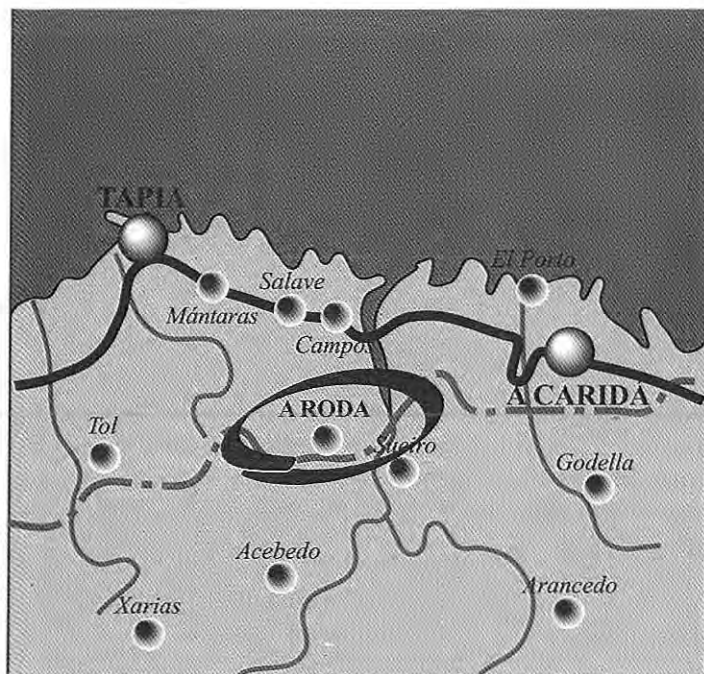
De primeiro, y en muitos anos, nun houbo carreteras y as tendeiros y tendeiros dos alrededores que suministraban tal variedá de cousas, trasportábanlas en burros y caballos con cestas. A mayor parte eran de Tapia. Recordo algús nomes: as de Vicentín, as del Zapateiro, as del Chicho, Susana, Norberta, a Pintora... Y tamén homes: Bobis, el Colaso, Mariano, Milín, Villamea, José Antonio el Ferrador. Y del Cortaficio, Marcial; de Salave, el Súcaro; de San Xuyán, a Cacheira; de Campos, a tía Rosa del Cego; de Tol, a del Manco y a Canuta; de Serantes, a Rosarieira; da Caridá, Malia dos Ovos; del Esteler, Pepe... y muitos máis d'outros sitios.

De manera qu'A Roda taba ben abastecida de todo y a xente

negociaba y el dieiro corría.

Otra cousa que ye deu fama á Roda era lo ben que se comía abundante y barato. Nombremos a casa del Mulieiro y a d'Amadora y a d'Alvira. A primeira poñía úa tortiya al ron que resucitaba os mortos... Y daban café Serafín de Fabín, don José del Convento y Paco da Pontrabiza, que xa tía máquina exprés. Y tendas d'ultramariños (qu'eran mistas): a d'Amadora, a de Pepa y a de José de Llomba, y de texidos, a de Ramón de Lomba, qu'era a miyor del conceyo.

En fin, qu'A Roda era algo económicamente na contornada y lugar de cita pra xente de muitas llogras á redonda. Tanto, qu'inda hoi se dice, recordando aquel dito d'entonces, tan repetido: "¡Hasta el xoves na Roda!".

El xogo dos bolos

Col título "El xogo dos bolos nel Navia-Eo", nel último número da revista *Cultures*, editada pol Academia da Llingua Asturiana, publícase un artigo sobre un deporte qu' é tradicional en toda Asturias y, anque moita xente poda descoñecerlo, tamén nos coñecemos máis occidentais.

Os autores, Xabiel González Menéndez y Xosé Miguel Suárez Fernández, dan noticia das dúas modalidades que se xugaban tradicionalmente na zona Navia-Eo y qu' aínda se xogan hoi en dalgúns sitios como El Franco, Cuaña ou Villayón: el *bolo rodado* y el *pasabolo*. Son datos pouco coñecidos da nosa cultura tradicional y merez a pena recuperalos.

A modalidade del *pasabolo* é a máis espectacular.

É a mesma que se xoga en todo el occidente d' Asturias y qu' hoi ta federada col nome

de *bolo celta*. El *rodado* é outra modalidade máis pousada pero tamén moi interesante y é a qu' aínda se sigue xugando a os domingos ou días de festa en dalgúns sitios da marisma extremooccidental.

Neste número de *Cultures*. *Revista asturiana de cultura* tamén se publican artigos sobre outros aspectos de tipo cultural ou antropológico tan variados como podan ser os vaqueiros d' alzada, el pan en Somiú, a música nos campos de concentración nazis, a festa en Cataluña ou a identidade étnica.

CULTURES

REVISTA ASTURIANA DE CULTURA

1996

Máis revistas

REVISTA DE LAS VOCES PLURALES DE LA MARINA Y LA MONTAÑA

Condo xa taba a pique de salir el primeiro número d' *Entrambasauguas* chegou ás nosas maos el que xa é cuarto número da revista *Egoba*, úa publicación nacida na Veiga que llevan alante con moito esforzo y gana un peteiro de xente del occidente. *Egoba* sabe das dificultades de fer andar un proxecto como úa revista pero sigue con agayo el sou llabor y, cada ano, fiel a os sous lectores, vai salindo un número.

D' esta volta imos atopar nas súas páxinas úa entrevista á eurodiputada Laura González y reportaxes y artigos sobre el Río Eo, el ciclismo na Veiga, a gaita en Taramunde, a sociedade "La Obrera" da Veiga, a Biblioteca Popular Circulante de Castropol y a reforma educativa. Tamén inclúe as seccións habituales de cartas al director, opinións, cuaderno de notas y pasatempos.

Ademais podes suscribirte a ella.

Concurso literario

Xa ta convocao el VI Premio XEIRA de narracións curtas. Pódese participar con cualquier número d' obras, sempre que tían escritas en gallego-asturiano. As narracións tein que ter como mínimo *quince folios a dous espazos*. El premio é de 50.000 pesetas y XEIRA ha tentar de publicar el relato ganador. Hai que mandar as obras por cuadruplicao nun sobre sin remite a XEIRA, Apartado nº 5, 33750-A Caridá. Dentro del sobre ten qu' ir outro, zarrao, unde vayan as señas del autor ou autora. Péchase el prazo el 25 de decembre de 1996. ¡Adelante os escritores!

Música por Navidad

Como xa é avezo en Castropol, el 21 de decembre vai celebrarse el tradicional *Concierto navideño* con música coral pra todos os gustos. El actuación vai tar a cargo del *Coro del Centro Asturiano de La Habana* d' Avilés y ha ferse nel Salón d' Actos da Casa da Cultura de Castropol ás oito da tarde, que xa é noite nel inverno.

Llibros

AS COSTUMBRES FORON D'ESTE XEITO

- Autor:
Jesús Álvarez Valdés
- Ilustracións:
Gloria González Álvarez
- Edita:
Conceyo del Franco, 1996.
- 139 páxinas.

As costumbres foron deste xeito (2ª parte)

(OCCIDENTE DE ASTURIAS)

Jesús Álvarez Valdés

Jesús Álvarez Valdés
vuelve ofrecernos outra entrega
que quer ser úa segunda parte
del sou primeiro llibro publi-
cao xa nel ano 1992. Nesta
ocasión xa nun é da descrip-
ción detallada y entretida dos
llabores tradicionais na vida
rural, senón qu'agora méteye
el dente al xénero del relato
curtio, tamén col mesmo aire
humorístico qu'empapaba el
sou llibro anterior. "A cocía de
meu bolo", "A fonte qu'apare-
céu", "El vento das castañas",
"A tía Nastasia y a tía Xuana",
"A zuna de chufar", "Medo
nel puente de Follaranca", "A
brosa de Ramón da Peneira"...
ben de narracións, dalgúas en
forma de sainete, unde se
deixa ver el gran conocemen-
to que Valdés ten da fala
popular da zona y el xeito con
que la sabe usar.

Xornadas d'estudio

XV XORNAES D'ESTUDI NA FACULTÁ DE FILOLOXÍA

Acaban de celebrarse
as XV Xornadas d'Estudio
organizadas pol Academia
de la Llingua Asturiana y
que tiveron por escenario
as aulas da Facultá de
Filoloxía da Universidá
d'Uviéu. Este ano déuseye
ún asenso especial á rexón
Navia-Eo con abondas
comunicacións y conferen-
cias relacionadas con esta
zona.

El segundo día d'estas
Xornadas, el xoves 24
d'outubre, empezóulo a
profesora d'Hestoria
Medieval da Universidá
d'Uviéu, Isabel Torrente,
cua ponencia "Datos de la
evolución hestórica del
territoriu ente'l Navia y
l'Eo de l'Antigüedad a la
Edá Media". Alternando
cua participación d'outros
ponentes que faloron de
custións relacionadas col
asturianu, lleron comunica-
cións Javier Fernández
Conde, catedrático
d'Hestoria Medieval da
Universidá d'Uviéu
("Organización eclesiástica
del occidente na Edá
Media"), José Antonio
Álvarez Castrillón
("Terminoloxía dos sistemas
de regadío nos Ozcos"),
Ástur Paredes ("La casa
campesina nos conceyos de
la marina extremooccidental
asturiana"), Ángel Herrera
Gutiérrez ("A roupa tradi-
cional"), Ánxel González
García ("La recoyida del
ouca nel conceyo de
Navia") y Xabiel G.
Menéndez ("Os hurros nel
conceyo del Franco"). El

último día, el venres 25, abríuse
cua ponencia del profesor Fred
Boller, da Universidá de Kiel
(Alemania) titulada "Contacto
lingüístico entre el gallego y
astur-leonés. ¿Frontera nítida o
zona de transición?". Siguiéron
despóis as comunicacións de
Benxamín Méndez y Alfredo
González ("A fala y el desarrollo
local"), Rafael Cascudo y Dori
Gión ("Importancia social da
escolarización del gallego-asturia-
no"), Manuel García "Galano"
("Notas pral estudio das agrupa-
cións musicales nel conceyo de
Tapia"), Ignacio Llope ("El dis-
cursu d'identidá nel Navia-Eo"),
Xosé Miguel Suárez Fernández
("Úa/unha nel Navia-Eo"),
Antonio Fernández Vior
("Algunhas isoglosas nel conceyo
da Veiga"), Xosé Lluís García
Arias ("El continuum llingüísticu
gallegu y asturianu") y zarróuse
cua ponencia del Catedrático de
Ciencias Políticas da Universidá
del País Vasco, el asturiano
Francisco Llera Ramo, col título
"La situación sociolingüística del
occidente asturiano".

Uviéu, 23 - 24 - 25 octubre 1996

XV Xornaes
d'estudi
na Facultá de Filoloxía

ACADEMIA
DE LA LLINGUA
ASTURIANA

Mándannos
dende a
Escola
"Príncipe
d'Asturias"
de Tapia

máis colaboracióis:
dous comentarios
sobre el surf, el
deporte máis de
moda entre a moce-
dá tapiega, y un
conto de "ciencia
ficción" d'un "escri-
tor" da Roda. Se
queredes vervos na
prósima entrega del
Arco da Veya xa sabe-
des el que tedes que
fer: mandarnos cou-
sas na nosa fala.
Valnos de todo:
consillías, cancióis,
dibuxos... el que
quírades.

NOTA

Nel número anterior del
Arco da Veya houbo un tras-
no atravesao que meteu un
equivoco ben gordo y puxo
que Vilavedeyo era del con-
ceyo da Veiga. Xa sabedes
que Vilavedeyo, anque ta
ben cerquíu da Veiga, perte-
nez a Castropol. Que quede
ben claro pra que nun haxa
confusióis.

EL "OENI" DA RODA

Na Roda, nel Pico, había úa vez un neno que se chamaba Marcos. Na Roda algúa xente dicía que vira oenis pero Marcos nun lo cría.

Un día condo Marcos iba pasando pol monte víu úa cousa rara abondo lonxe d'onde taba él. Al chegar allí víu qu'era como dous pratos al revés y, de sutaque, ipun!, a porta del oeni abríuse y cayeron al tarrén dous estraterrestres de color marrón que quedaron mortos. Marcos entrou con muito cuidao y tocó un botón.

—¡Horror! —dixo Marcos al ver cómo as portas se pechaban.

—¡Non!, iso corro! —dixo condo víu qu'un ordenador dicía:

—Quedan cinco segundo pal despegue. ¡Cuatro!, ¡tres!,

¡dous!, ¡un!, ¡idespegue!

—¿Cuál é el meu destino?

—dixo Marcos.

—El planeta Plutón —dixo el ordenador.

Condo chegaron a Plutón viron us guardias y detuvéronlo y el xefe d'ellos dixo:

—¡Vamos comerte!

Peró a Marcos ocurriuseye meterse nel caldeiro da basura y condo pasaron os guardias de Plutonenco (qu'era el xefe) foi hasta a nave espacial y berróu:

—¡Vide todos!

Y todos os habitantes bus de Plutón fóronse con Marcos prá Terra.

Julio Monjardín Mariño
(13 anos), da Roda.

el surf

El surf é un dos deportes máis antigos y organizaos del mundo. El empezo remóntase a centos d'anos. Existen distintas teorías acerca d'únde foi el primeiro sito nel que se fixo, anque a máis sólida sitúalo nas islas Polinesias, téndose os primeiros datos alreitor da Edá Media.

Campeonatos, retos y connotacións relixosas formaban parte da práctica del surf. Toda a sociedade xiraba alreitor d'este deporte tan especial. Féronse templos unde se rezaba pol gran Surf y el bruxo encargábase de dirixir a cerimonia.

Con todas estas características, al chegar os colonizadores nel siglo XVIII tacharon este deporte d'immoral y irracional y a mentalidá conservadora y inflexible dos homes brancos d'aquela época fixo qu'el surf fose persiguido y desfeito, cuase anulao despós de centos d'anos. A finales del siglo XIX y principios del XX, varios escritores de fama axudaron cos sous escritos al rexurdir del Surf (ún d'elos foi Mark Twain).

Duke y Freetu, surfeiros hawaianos de principios del siglo XX, foron invitaos a California y Australia a dar úas clases de Surf y apartir d'entonces relanzóuse como deporte internacional.

En Tapia a hestoria del surf é mui corta.

Empezóu en 1968 coa chegada dos hermaos Peter y Robert Gulley a Tapia. Aquí enseñaron a os tapiegos el arte de cabalgar enriba das ondas sobre úa traba de surf y a sentirse axuntao col universo y a natureza gracias á práctica d'este deporte tan especial.

Espero qu'el surf siga practicándose y seña verdadeiramente entendido.

Lara Alonso Bas (6º Primaria).
C. P. Príncipe d'Asturias (Tapia)

el surf

É un deporte qu'algús, por medo a nun saber, nun s'atreven ou búrlanse d'él, pero os que lo fain saben lo qu'é.

Condo fais surf, lo que sintes é como ser rei. Hai que probalo antes de botarse atrás. Eu fago surf en todas as súas modalidades, que son: *Bodyboard*, *traba surf* y *surf ski*.

Hai xente qu'el *bodyboard* chámase *paipo*, pero eso nun é asina, porque *paipo* é úa marca, non el nome y si se quer dicir el nome na nosa fala é "traba de corpo".

As personas que nos trouxeron el surf a España foron dous bus amigos de meu padre, australianos y hermaos: Robert J. Gulley y Peter S. Gulley.

As clases de movementos son:

Rentry, qu'é úa curva como nel aéreo, pero sin deixar de tocar a onda.

Aéreo, é un *rentry*, pero fora del onda.

Tres 60, é ir nel onda y xirar.

Snowboard, é desviarse del onda, separarse del tubo del onda y volver p'atrás.

Úa das meyoeres revistas de surf é úa que compro eu y que se chama "Tres 60 surf".

Román Alonso Pérez (8º Primaria).
C. P. Príncipe d'Asturias (Tapia)

Siguimos andando nel desván, mirando se atopábamnos dalgúa cousa veyá, y nel houcha encontramos, debaxo da caxa d'un sombreiro de dalgún americano, un artículo publicao na Veiga en 1932 y úa foto de Bual dos anos vinte. Tamos esperando que nos mandes úa copia d'ese retrato veyo tan interesante que teis guardao da festa del tou llugar.

Muitos veigueños conoceron a Eustaquio Lago, el fundador y director del periódico *Ecos Vegadenses*, publicación quincenal que salíu dende 1924 hasta el empezo da Guerra Civil. Nel periódico publicábanse muitas colaboracións lliterarias en asturiano y en gallego pero tamén las había na nosa fala, en gallego-asturiano, escritas sobremanera por xente da Veiga.

El que nun saberán moitos é qu'ún dos qu'escribía na fala —sempre col alcuño de “Un home da caye del Sur”— era el propio Eustaquio Lago.

Os sous artigos, escritos en forma de carta, tán chíos de referencias á vida local na Veiga y a personaxes conocidos da villa. Esta entrega —da qu'agora publicamos dous fragmentos— é d'abril de 1932.

Como avezamos a fer, copiamoslo tal y como aparecéu escrito nas páxinas d'*Ecos Vegadenses*.

COUSAS MIAS

Un home da Veiga que anda por as cayes víndolo todo

Xa non escribo mais

Ferbéu el pote y xantamos a mia Beatriz y eu. Madécaras que taba el caldo que daba gloria comelo. Despois de xantar funme pra riba y díxeny a mia muyer:

—¿Deixarédesme dormir un bocadín?

Pareceuye mal a Beatriz que ye díxese eso porque xa sabía ela por qué yo decía, pois véinseye as vecías pra mia casa pra darye palique y fala que te falarás non me deixan pegar el oyo.

Non ben me deitara condo chegaron as muyeres que son amigas da mia. Despacín díxéronye al entrar:

—A nia, ¿deitouse?

Eu ben las ouín, pero fíxenme que non las ouía. Eran media docena de elas y falaban que daba medo, axeitín de todo pra que eu non las ouise desde a cama. Mialma que dormín ua boa siesta. Taba cansao de andar tanto por a mañá, pois cansárame indo ver as obras que faeron y non acabaron na Abreira y na Galea.

Condo vaxéi de dormir a siesta xa se foran as muyeres. Taba Beatriz nada mais. Deume un goto de café mouro de merenda, y eso que el café ponme tolo, y deixeiela na casa a ela sola reco-séndome ua camisa pra el domingo. Vin vaxando por a caye abaxo y metínme na tenda de Salas pra mercar uos calcitis, pois xa tan ben veyos os que teño postos. Taba na tenda el cura, sentao na siya, falando das obras que ta faendo na igrisia. Vay bon de faer. Taba tamén D. Cecilio y falaba da ley agraria. Parece que non las ten todas consigo. Taba D. Xusto y enfadábase porque suben as matrículas. Y na porta taba D. José R. Alonso contando que por a mañá coyera duas truitas nel río xunto a casa de D. Alberto. Chegóu despois un señor gordo, pequeno, que gasta antojos, que veu de Meredo, non sei como ye chaman: arrimouse al mostrador y coyeu un periódico. Os nenos de Salas mostráronme uas caxas de calcitis y comprei dous pares. Pagueilos como Dios manda y pasando por entremedias de aqueles señores funme pra fora. Al poñer os pes na caye de maus a boca dinme con Nemesio que taba na porta del café, arri-mau, con cara de poucos amigos, fumando ua tagarnina:

Hola, oh, díxeny eu. Hay ben tempo que non te vin. Ben e verdá que a mia muyer faloume el outro día de tí, contándome que agora deuche por traer uas muyeres que bailan y cantan y que, así Dios me leve, díxome que las vira ela, que eran más feas y secas que un arenque...

Iba faéndose noite y funme chegando a casa de Eustaquio. Taba con un cousín redondo nun oyo amañando un reló. Pousóulo condo me viu y puxémonos a falar un bon pedacín.

Bueno, señor Eustaquio, díxeny. Veño a dicirche adiós, pois saberás que a mia Beatriz y eu vámonos a vivir ua temporadía a Ouria: quero

vender os pinos que teño alí que mos compraron os catalais y mentras non volva non tei de ver y estas cousas mías que che escribo non poderei escribilas. Vámonos xa mañá y nun podo despedir aus outros amigos. Vas tú a despedilos por min. Chégate a botica y diye a Xuaco que me mande algua vez por el peatón de Taramundi algún periódico. Lo mismo me dá el que sea. Despide tamén a Antuña y que teña cuidao que non ye coyan el sombreiro da cintía negra. Taye muito ben, lo mismo que el gabán que comprou en Belmonte condo foi ver a Merille. Non lo toca ua mosca. Si ves a Alejandro diye tamén adiós. Vínlo el outro día na porta da barbería con uas antiparras nos oyo. Parecía un señor, fora del alma. Non deixes de despedir a José Manuel Presno y que faería ben en deixar os bigotes largos como os de Riopedre, pero que teña medo que non yos corte Pierres el de Piantón. Diyes adiós a todos os da tertulia, sin que che se olvide Francisco de Blas y que non me chame zorro que non lo son. Ben sabes tu que non me meto

con naide. Pra condo volva a ver si me teis arreglao el reló que che din a compoñer el día de nochebuena.

Eu sinto ben deixar a Veiga. Condo volva ei de entrar na camioneta por a misma Alameda. Non teñas pena de min que mei de acordar de tí y dos bos amigos. A mia muyer chora porque se vai, pois alí hanye de faltar as muyerías. Mándame tamén ECOS VEGADENSES que quero leer os artículos de Rogina, a "Hoja Parroquial" y "Horizonte": na "Hoja" escribe D. Paco de Axelán cousas que me gustan muito y nel "Horizonte" quero ver si os de San Tirso y Taramundi faisen da Veiga. Vay ser un conceyo mais grande que el de Castropol.

Bueno, meu neno, nada mais.

UN HOME DA CAYE DEL SUR

Os bolos foron un verdadeiro acontecemento social, unde se xuntaban os americanos —que vían pasar el brao— y xente de toda condición. D'ei el dito que dicía: "*Vein os americanos, cousa búa pouco dura, vein pasar el brao y nel inverno van a Cuba*". Así pos, a bolera era el miyor foro qu'había daquela, unde, además da rivalidá entre os xugadores, había apostas, cuntábanse chistes, casos, etc. A villa de Bual tuvo úa bolera que destacaba por encima d'outras del conceyo (Villanova, Prelo, Os Mazos, A Bouza, ...) y fora d'él. É a que se ve na foto que publicóu en setembro de 1915 a revista *Asturias de La Habana*. A bolera taba situada na Frieira, pra fora del poblo, núa carbayeira propiedá da Casa del Pino —qu'hoi ta todo de prao—, y sin cobrарyes un perrón. Rexentóula *Pacheco*, con dous fijos que ye axudaban, hasta el brao de mil novecentos trenta y seis, en que casemente se paróu, por motivos obvios.

✚ Paco Martínez López

Diseño: ENTRAMBASAGUAS y SATSANG®

Secretaría Llingüística del Navia-Eo

INXERTA NA ACADEMIA DE LA LINGUA ASTURIANA

PRINCIPÁU D' ASTURIES
Consejería de Cultura

